

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyys	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

likimo kaimynais? Juk net J. Gabrio dvinariame Ukrainos—Lietuvos projekte atsirado vietos ir trečiajam elementui. Matyt, atsakymą galima rasti minėtoje Rytų Europos stabilizacijos programoje.

F. ROPPAS IR LIETUVOS TARYBA

Nors gautas kaizerio pripažinimas buvo ribotas ir nominalus, tačiau dėl jo Lietuvos Tarybai pavyko išsaugoti lietuvių politikos tęstinumą. Savo atsiradimu legalizavusi lietuvių nacionalinį judėjimą, o savo veikla įteisinusi Lietuvos valstybingumo klausimą, dabar Taryba galėjo pagalvoti apie tolesnį žingsnį — valstybinės valdžios įgaliojimus. Pagrindo tokioms viltims teikė Berlyno pažadai įtraukti lietuvius į valstybės sudarymo procesą. Tiesa, kovo 24 d. Oberostas netikėtai iškvietė Tarybos delegaciją neva Vilniuje švęsti Nepriklausomybės šventės, tačiau tos pačios dienos rytą prisistatęs F. Roppas spėjo pakviesti ją į iškilmingus pusryčius, kuriuose turėjo dalyvauti Vokiečių—lietuvių draugijos nariai, daug svečių, o paskui siūlė konfidencialiai apsvarstyti praktinius valstybės organizavimo reikalus, taip pat ir vyriausybės sudarymo.

Pusryčiauta garsiaame Berlyno „Adlono“ viešbutyje. Siūlyti tostai (už kaizerį — A. Smetona, už R. Nadolnį — K. Olšauskas, už P. Hindenburgą — F. Roppas) tiko šventinei nuotakai. Pasakytos kalbos panėšėjo į programines. Neseniai iš raudonosios Rusijos grįžęs A. Voldemaras subtiliai gyrė Rytų Europoje vokiečių kuriamą naują tvarką — vadovavimą be viešpatavimo. Profesorius A. Weberis dėmesį sutelkė į tautų apsisprendimo teisę. F. Roppas kalbėjo apie Rusijos tautas, išpėjo dėl Rytų balkanizavimo pavojaus, rekomendavo Lietuvai saugumo sumetimais glaustis prie Vokietijos. Kalbėjo ir tuo metu Berlyne buvęs A. Meysztowiczius, paraginęs Lietuvos piliečius prisidėti prie krašto nepriklausomybės kūrimo¹².

Kodėl A. Meysztowiczius kiek netikėtai čia dalyvavo ir kokia buvo jo pasakytos kalbos prasmė, paaiškėjo tik po F. Roppo ir Tarybos delegacijos pasitarimo. Baronas siūlė jo kandidatūrą į ministrus. Į pasiūlymą buvo pažiūrėta gana skeptiškai¹³. Tuo reikalas ir baigėsi.

Praėjo vos dvi savaitės. Balandžio 13 d. Vokiečių—lietuvių draugijos posėdyje F. Roppas netikėtai stojo prieš Tarybą. Jis smarkiai sukritikavo jos sudėtį, kuri reprezentuojanti tik dalį visuomenės, o kai kurie gyventojų sluoksniai bei tautinės mažumos visai nušalinti ir negali išreikšti politinės valios. Baronas

ypač priekaištavo Tarybos radikalams. „Krašto tarybai vadovauja mažuma,— sakė jis,— kuri užsikrėtusi Rusijos revoliucija ir kuri, be abejo, yra priešiška vokiečiams.“¹⁴

Tam tikros trinties tarp F. Roppo ir Tarybos būta ir sausio—vasario mėn. Tačiau apie tai garsiai nekalbėta. O ši kartą kaltinimai buvo paskelbti viešai. Balandžio 16 d. „Lietuvos aidui“ įvertinus juos kaip šiurkštų kišimąsi į Lietuvos vidaus reikalus, konfrontacija tarp Tarybos ir F. Roppo tapo akivaizdi.

Kam gi F. Roppui prireikė tokios reklamos? Baronas norėjo patekti į Lietuvą.

Reikia turėti omenyje, kad Vokietijai pripažinus Lietuvą joje iš esmės niekas nepasikeitė. Karinė administracinė sistema išliko, rekvizijos ir savivalė nesibaigė. Karinė valdžia stengėsi izoliuoti Lietuvos Tarybą. Pasak jau minėto generolo Walderssee's, nebuvo jokių galimybių su Taryba draugiškai išspręsti konvencijų ir personalinės unijos su Prūsija klausimų, išskyrus viena — įtikinti lietuvius, jog Reichstago dauguma jų neberemia¹⁵. Tokių rekomendacijų buvo stropiai laikytasi. M. Erzbergeris, panoręs balandžio—gegužės mėn. apsilankyti Vilniuje, į karinės valdžios Lietuvoje kontroliuojamą teritoriją nebuvo įleistas.

O F. Roppas, neseniai tapęs didžiausiu Tarybos priešu, gavo leidimą atvykti į Lietuvą. Negana to, vos jam pasirodžius, krašte kilo proprūsiška agitacija, paplito raštai, kuriuose kaizeris buvo kviečiamas priimti Lietuvos didžiojo kunigaikščio vainiką. Tokia agitacija atitiko kariškių planus.

Tuo tarpu balandžio 25 d. susirinkusius į posėdį Tarybos narius jaudino tai, kad agitacija buvo stengtasi patraukti Lietuvos dvarininkus iš šalies atkakliai inspiruojant žemės reformos nagrinėjimą lietuviškoje spaudoje¹⁶. E. Demmas neabejoja, kad visos šios akcijos sumanytojas buvo F. Roppas. Tikrai, „Slaptame pareiškime apie lietuvių problemų painiavą“ Užsienio reikalų ministerijai baronas aiškino, kad Tarybos pirmininkas A. Smetona nors ir esąs santūrus, bet neryžtingas, todėl negalėsiąs pasipriešinti socialistams. O šie norį įkurti „Liaudies respubliką“, nusavinti dvarus, jų savininkus visais atžvilgiais taip nusmukdyti, kad šie nebeturėtų krašte jokios įtakos¹⁷.

1925 m. ir J. Šaulys J. Gabrio—A. Voldemaro teismo procese užsimins, kad baronas mėgino išsukti dvarininkus nuo žemės reformos. Visa tai panėšėtų į tiesą, jei Taryba tuo metu būtų turėjusi tokios reformos programą. Net socialistai, kuriais skundėsi F. Roppas, tik nuo 1918 m. vidurio nedrąsiai ėmė apie ją rašyti. Tuo metu aišku buvo tik tai, kad apskritai agrarinių pertvarkymų nepavyks išvengti. Beje, tam pritarė ir pats baronas¹⁸.

Neabejotinai dirbtinai pučiama „žemės“ problema, F. Roppo manymu, turėjo tapti argumentu raginant dvarininkus konsoliduotis, kas ne kartą buvo daryta. Tokia konsolidacija galėjo ne tik gelbėti nuo eventualios žemės reformos, bet ir leisti užtikrinti šio luomo politinį svorį Lietuvoje. Dar vasario mėn. baronas siūlė Vilhelmštrasei papildyti Tarybą — įtraukti į ją dvarininkų, kurie kartu su dvasininkais neutralizuotų radikalų įtaką ir sustiprintų lietuvių konservatyvizmą. Tąsyk Užsienio reikalų ministerija į pasiūlymą nereagavo. Dabar Vilhelmštrasė, pradėjusi įgyvendinti stabilizacijos programą, baronui paliko laisvas rankas.

Agitacija už personalinę uniją su Prūsija tapo priedanga kontaktams su dvarininkais ir lietuvių dvasininkijos hierarchais užmegzti. Minėtame „Slaptame pranešime“ F. Roppas rašė ne apie protestantą Vilhelmą II, o apie vokiečių kataliką — Lietuvos regentą. Apie jį turėjo susiburti „katalikų valstiečių sąjunga“, kurios pagrindą sudarytų dvarininkai ir dvasininkai¹⁹.

Dar kovo pabaigoje—balandžio pradžioje Tarybos aplinkoje buvo atkreiptas dėmesys į brendusią „naująją dvarininkų lietuviškąją orientaciją“. L. Gira „Lietuvos aido“ puslapiuose nurodė šios orientacijos šalininkų tikslus: drauge su visa lietuvių tauta reikalauti nepriklausomos Lietuvos, dvasia jaučiantis grynais lietuviais, paaukoti savo pajėgas Lietuvos labui, atsiriboti nuo lenkinimo idėjos²⁰. J. Pajaujįs nurodė, kad ypač Žemaitijoje aiškus dvarininkų krypsnis suvienyti išgales su visos tautos darbu²¹. Pažymėtina, kad būtent Žemaitijoje F. Roppo agitacinė veikla buvo aktyviausia.

Pagaliau gegužės mėn. dienos šviesą išvydo Lietuvos dvarininkų deklaracija, kurioje buvo išreikštas „griežtas reikalas dalyvauti Lietuvos valstybės statymo darbe“. Deklaracijoje buvo smulkiai išdėstyta dvarininkų pozicija Lietuvos politiniais, ūkiniais, tautiniais bei bažnytiniais reikalais. Pasisakyta už konstitucinę valstybės valdymo formą, demokratines laisves ir teises, Katalikų bažnyčios paskelbimą valstybine. Žadėta rūpintis žemės ūkio gerinimu, pirmiausia kelti mažojo ūkio našumą, siūlyta išdalyti Valstiečių banko, rusų valdžiai priklausiusias žemes. Anoniminis Adel, „Darbo balse“ komentavęs šį pareiškimą, atkreipė dėmesį į dvarininkų siekį prijungti už Lietuvos Brastoje nubrėžtos sienos likusias Minsko, Mogiliovo, Vitebsko gubernijas. Adel neabejojo, kad tuo patvirtinamos dvarininkų istorinės Lietuvos atgaivinimo aspiracijos²².

Tuo tarpu birželio pradžioje F. Roppas vėl atvyko į Lietuvą. Šį kartą jis mėgino suvienyti dvarininkus bei pritraukti klerikalų į Tvarkos partiją. Barono pastangas parėmė P. Karevičius, grafas A. Tiškevičius, K. Radvila²³.

Kaip reagavo Taryba? Dar balandžio 25—27 d. Tarybos sesijoje paaikškėjo, kad radikalų ir konservatorių nuomonės dėl tolesnės veiklos programos skiriasi. Radikalai kaltino prezidiumą kolegialumo nepaisymu, kritikavo pasyvią jo poziciją, reikalavo eiti į „plotį“, stipriau „susirišti“ su visu kraštu, tautinėmis mažumomis, taip pat siūlė prisidengus įvyksiančios nepriklausomybės šventės skraiste surengti antrąją lietuvių konferenciją. Konservatoriai gynėsi, tvirtino, jog radikalai vasario 16 d. patys atsisakė eiti į prezidiumą, susisiekti su kraštu dėl vokiečių varžymų nėra galimybių, o kadangi Lietuvos ribos dar nėra paaikšėjusios, tai nėra prasmės ir tartis su tautinėmis mažumomis. Šiam reikalui išrinkta komisija balsų persvara buvo panaikinta. Netrukus buvo panaikintos ir kitos septyniolika komisijų²⁴.

Tarybos prezidiumas aiškiai suko vienvaldystės linkme. Tačiau jis nebuvo pasyvus, kaip manė radikalai. Jau daug kartų prezidiumas prašė leidimo vykti į Berlyną. Balandžio 25 d. kancelieriui buvo pranešta, jog A. Smetona pakankamai griežtai pabrėžė, kad krašto vyriausybė, kuri Berlyne buvo perspektyvai pasiūlyta, turi būti greitai laiku sudaryta²⁵.

Tarybos prezidiumas nutarė nutraukti derybas su mažumomis ne dėl teritorinių problemų*, o dėl priešaringos mažumų pozicijos. Gudai galvojo apie federaciją, žydai — apie beprecedentę nacionalinę-personalinę autonomiją²⁶.

Pagaliau Tarybos prezidiumas neatsisakė užmegzti ryšių su kraštu. Tačiau jis planavo eiti ne į „plotį“, o į „gylį“. „Su dvarininkais būtų visai neblogai susidėti,— aiškino A. Smetona,— juo labiau grįžta iš Rusijos realingieji dvarininkai orientuojasi į mus.“²⁷ Suprantama, kad konservatoriai neatsisakė kontaktų su F. Roppo suburta dvarininkų grupe, pasivadinusia Sąjunga Lietuvos valstybei išplėsti. Be to, jie pritarė ir kitos dvarininkų organizacijos, Aktyvios politikos lygos (*Liga Polityki Czynnej*), pasiūlymui pradėti politines konsultacijas²⁸. Vėliau A. Smetona pirmai grupei priskirs Kauno ir Suvalkų gubernijų dvarininkus, „lietuvius lenkiškos kultūros“, o antrai — Vilniaus dvarininkus, „lenkus Lietuvos piliečius“²⁹.

Tiek Tarybos prezidiumo, tiek dvarininkijos pozicijas galima suprasti. Pirmasis su neoficialios atstovybės Berlyne (A. Voldemana-

---

* Pagal A. Smetonos pareiškimą, padarytą kovo mėn., Pietų Lietuvai, t. y. teritorijoms į pietus nuo Nemuno, turėjo būti suteikta autonomija (žr.: Laurinavičius Č. Lietuvos buržuazinės vyriausybės politika rytinės sienos klausimu // Lietuvos TSR MADA.— 1989.— T. 1.— P. 120). Pareiškimas bylojo, jog konservatoriai laikosi Berno—Lozanos konferencijoje priimtos, o 1918 m. sausio 11 d. ir Tarybos posėdyje patvirtintos teritorinės programos (žr.: Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai.— P. 177—178).

ras, J. Purickis, K. Olšauskas, J. Chodakauskaitė) bei M. Erzbergerio pagalba mezgė ryšius su V. Urachu ir tikėjosi valstybinę valdžią organizuoti konservatyviais, monarchijos pagrindais. Tokiu būdu galėjo atsirasti pretekstas aristokratijos simpatijoms ir „sugrįžimui“ prie tautos kamieno. Netrukus Tarybos posėdyje nuskambės tokie konservatorių lyderio A. Smetonos žodžiai: „Ką mes iš monarcho naudos turėsime, kas iš to bus? Nelengva pasakyti, kiek gerai, kaip ir pasakyti: bus didžiausia klaida. Pasekmių mes negalime atspėti. Aš atatinamo valdžios atstatymo negirdėjau, tik Klimo regentūrą. Kalbėjo apie lenkų regentūrą. Tik atėjus santaikai, kas gi ji bus. Be to, jų regentai dabarčiai bent aukšti žmonės. Ką gi mes pastatytume?“³⁰

Tuo tarpu dauguma dvarininkų, pasak stambaus Lietuvos žemvaldžio M. Jałowieckio, savo lietuviškąją orientaciją aiškino maždaug taip: kiekviena valdžia yra geresnė už anarchiją, todėl būtų kvaila ignoruoti provizorinį lietuvių valdžios branduolį; vadinasi, būtina ieškoti būdų su juo susitarti ir bendrai dirbti³¹. Kita vertus, nėra pagrindo abejoti, kad dalis etnokultūrinio požiūriu polonizuotos dvarininkijos savo pasiryžimą bendradarbiauti su Taryba grindė pilietiniu lojalumu Lietuvai³².

Taigi abi pusės buvo pasirengusios dialogui, o F. Roppas galėjo pasigirti nemažai prisidėjęs prie dirvos jam vykti paruošimo. Dabar Tarybos konservatoriams teliko įkūnyti barono atgaivintą konsolidacijos idėją.

LIETUVOS KARALIUS MINDAUGAS II

Vilhelmas Karlas Florestanas Gero Crescentius, antrasis hercogas von Urachas, taip pat Viurtembergo grafas, pirmojo hercogo von Uracho ir Monako princesės sūnus, Viurtembergo kavalerijos generolas leitenantas, Maltos ordino komandoras, penkiasdešimt ketverių metų našlys, doras vyras, rimtas, taktiškas ir dievobaimingas katalikas, demokratiškų pažiūrų politikas. Tokią eventualaus kandidato į Lietuvos sostą charakteristiką 1917 m. rugpjūčio mėn. Šveicarijoje lietuvių politikams pateikė M. Erzbergeris. Suprantama, lietuviams moralinės Uracho savybės nebuvo svarbiausia.

M. Römeris teisingai nurodė, kad konservatyvios Tarybos dalies 1918 m. liepos 11 d. sprendimą pasivadinti Lietuvos Valstybės Taryba (LVT) ir išrinkti V. Urachą Lietuvos karaliumi nulėmė siekis Lietuvos valstybės teisinę padėtį padaryti aiškesnę ir paskubinti praktinį valstybės steigimą³³.